

Peatoimetajad / Főszerkesztők
Tõnu Seilenthal, Anu Nurk

Koostajad / Szerkesztők
Anu Kippasto, Anu Nurk, Tõnu Seilenthal

Keeletoimetajad / Nyelvi lektorok
Paul Kokla, Tóth Viktória

Kujundaja / Borító
Jüri Kaarma

Küljendaja / Kiadványszerkesztő
Astrid Värv

Sõnaraamatu ilmumist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium.

Autoriõigus: Eesti Keele Sihtasutus ja koostajad, 2010.

ISBN 978-9985-79-317-6

www.eksa.ee

Trükk / Nyomda
AS Pakett trükikoda

EESSÕNA

Kahe sugulasrahva pikaajalised sümpaatiasuhted ning üha tihenev läbikäimine on sünnitanud ilmse vajaduse uute ja senistest palju põhjalikumate sõnaraamatute järele. Tarvidus suure ungari-eesti sõnaraamatu järele tekkis koos ungari keele eriala peaaineks saamisega Tartu ülikoolis 1994. aastal. Koostamise mõte sai konkreetsema sisu kevadel 2001. Algusest peale võtsid koostajad eesmärgiks, et sõnaraamat mitte üksnes kajastab kaasaegset sõnavara, vaid ka ületab oma mahu poolest kõiki varasemaid ungari-eesti sõnastikke.

Tavaliselt ei alustata uue sõnaraamatu koostamist nullist, vaid suuremal või vähemal määral on töö lähtealuseks varem ilmunud sõnaraamatud. Varasematest ungari-eesti sõnaraamatuid saab mainida ainult Géza Jakó koostatud vestlussõnastikke (“Eesti-soome-ungari keele õpik turistidele. Eestin-suomen-unkarin kielen opas matkailijoille. Ész-t-finn-magyar nyelvkönyv turisták számára”. Eesti Turistide Ühingu väljaanne. Tallinn. 1936 ja „Eesti-ungari-vene vestlussõnastik. Ész-t-magyar-orosz nyelvkönyv. Эстонско-венгерско-русский разговорник“. “Valgus”, Tallinn 1973) ning János Puszta ja Tiina Rüütmaa ungari-eesti sõnastikku (“Magyar-észt kizsótár”. Savaria University Press. Szombathely 1995). Selles 547-leheküljelises taskuformaadis sõnastikus on mahust tingitult ligi 8600 sõnaartiklis piirdunud vaid sagedasimate vastetega ja suhteliselt kasinalt esitatud sõnakollokatsioonide ning väljenditega. Kuna mainitud sõnastik on koostatud nii Eesti kui Ungari ühiskonnakorra muutumise esimestel aastatel, puudub sealt mitmeid olulisi eluvaldkondi puudutatav sõnavara (nt Euroopa Liidu sõnavara, turumajandus, informaatika, muutunud õigusterminoloogia jmt).

Pärast käesoleva sõnaraamatu käsikirja valmimist on ilmunud Sven-Erik Soosaare “Ungari-eesti sõnastik. Magyar-észt szójegyzék”. “Ilo”, Tallinn 2007, mis sisaldab 171 taskuformaadis leheküljel umbes 8000 märksõna. Sõnaraamat on mõeldud eestlastele, kes alustavad ungari keele õpinguid või kes puutuvad ungari keelega kokku oma töös või puhkusereisil Ungaris.

Käesolev “Ungari-eesti sõnaraamat” on eelmistest tunduvalt suurem ja põhjalikum, sisaldades tänapäevast sõnavara ja väljendeid. Sõnaraamatus on ligi 42 000 märksõna ja rohkelt kontekstinäiteid koos tõlgetega; ungari märksõnadele on lisatud grammatiline info. Sõnaraamatu adreksaadiks on üldjuhul need eesti kasutajad, kes omavad juba algteadmisi ungari keelest ja vajavad abi nõudlikumate tekstide lugemisel ja tõlkimisel eesti keelde. Kuid erinevate sõnaraamatute nappust arvesse võttes oleme oma sõnaraamatu tegemisel mõelnud ka ungarlastest kasutajatele.

Sõnaraamatu sõnavaliku põhiallikateks on ungari keele seletav sõnaraamat (“Magyar értelmező kéziszótár” 2003), Tamás Magay ja László Ország’h i ungari-inglise sõnaraamat (“Magyar-angol kéziszótár” 2000) ning Regina Hessky ungari-saksa

sõnaraamat („Magyar–német kézisztár” 2002). Lisaks on kasutatud mitmeidkümnend kakskeelseid ungari sõnaraamatuid ja erialasõnastikke ning andmebaase. Kollokatsioonide leidmiseks ja sõnasageduste kontrollimiseks on kasutatud ka Interneti otsingumootoreid.

Sõnaraamatu käsikirja on koostanud Tõnu Seilenthal ja Anu Nurk (*A–Ny*); Anu Kippasto on koostanud (*O–Zs*) ja Kirli Ausmees (*Õ*) esialgse käsikirja. Koostamise algfaasis olid abiks üliõpilased, kes aitasid sisestada märksõnastiku ja grammatilise informatsiooni. Sõnaraamatu keeleteimetajad on olnud Paul Kokla ja Viktória Tóth. Neile kõigile koostajate poolt südamlük tänu. Kogu sõnaraamatu on toimetanud Anu Nurk ja kahel korral Tõnu Seilenthal. Sõnaraamatu korrektuuri on lugenud Tõnu Seilenthal.

“Ungari–eesti sõnaraamat” on sündinud Tartu hungaroloogide talgutööna, töö sõnaraamatu kallal on kestnud ligi kümme aastat. Ettevõetud töö olulisust on mõistnud Eesti Keele Sihtasutus ja Haridus- ja Teadusministeerium, kes on rahastanud toimetustööd ja sõnaraamatu üllitamist.

SÕNARAAMATU KASUTAJALE

Kõik märksõnad on omaette sõnaartiklis, liitsõna osade piiri tähistab väike keskpunkt. Punktiga on eraldatud ka verbiprefiksid.

Noomenite märksõnad on tavaliselt ainsuse nimetavas, mitmuslikud sõnad on mitmuse nimetavas. Kui ungari märksõna ning selle eesti vaste esinevad mõlemad mitmuse kujul, seda eraldi esile ei tõsteta. Kui mitmuses on üksnes eesti vaste, on sõna järele lisatud lühend *pl.* Verbi märksõnavorm on ungari traditsiooni järgi ainsuse 3. pöörde vorm määramata pööramises, eesti verbide puhul kasutatakse *ma*-infinitiivi kuju. Homonüümid on tähistatud ülaindeksiga ning esitatud eraldi märksõnadena.

Märk → suunab eelistatavama märksõna juurde või sõnaartiklisse, kus on üksikasjalikum tähenduste esitus.

Rombimärgi ◊ järel esitatakse kõnekäände, vanasõnu ja muid püsiväljendeid.

Kursiivkirjas on esitatud ungari keele reksioonid, kasutades selleks ungari sõnaraamatutes kasutatavaid traditsioonilisi lühendeid. Eesti keele reksioonid on vajadusel esitatud sulgudes. Kapiitelkirja kasutatakse eestikeelsetes lühendites, märkimaks märksõna kasutusvaldkonda (FÜÜS, MUUS, RELIG jne) või stiili (KÕNEK, LASTEK, PEJOR, VAN jne).

alapzat [~ot, ~a, ~ok] **1** vundament, põhi, alus **2** pjedestaal **3** sokkel

alkony-pír õhtupuna

alap-törvény **1** JUR põhiseadus; → **alkotmány**

dob¹ [~ott, ~jon] **1** *vmit* viskama, heitma; **magasra ~ vmit** midagi kõrgele viskama; **te ~sz** sinu kord visata (täringut) **2** *vkít* SL (kedagi) maha jätma **3** paiskama; **piacra ~ vmit** midagi turule paiskama

dob² [~ot, ~ja, ~ok] **1** trumm; **veri a ~ot** trummi lööma **2** TEHN trummel, silinder ◊ **~ra kerül** haamri alla sattuma; **~ra üt/ver vmit** midagi kella külge panema; **~bal nem lehet verebet fogni** püüa tuult väljal

Erinevaid sõnaliike ungari keele seisukohalt vaadatuna eristavad rooma numbrid, eri tähendusi eristavad araabia numbrid.

alkalmazó **1** rakendav **II** [~t, ~ja, ~k] **1** tööandja **2** kasutaja, tarvitaja **3** rakendaja, kohandaja

Märksõna fakultatiivne osa on sulgudes ja võib ka ära jääda.

szédelő(d)zköd/ik [~tem, ~ött, ~jön] KÖNEK
minema hakkama/asutama

Kui ungari märksõnale või väljendile ei leidu eesti keeles otsest vastet või ekvivalenti, esitatakse < > sulgudes mõiste seletus.

ballagás [~t, ~a, ~ok] **1** lonkimine, kõndimine **2** <koolilõpetajate pidulik ringkäik koolis>; ~ **napja** viimane koolipäev (enne küpsuseksamite algust)
ház-mester **1** majavanem, kojamees **2** KÖNEK <3 dl veinist ja 2 dl mineraalveest koosnev jook>
moldvai [~t] moldva; **a ~ csángók** <Loo-de-Rumeenias Ida-Karpaatide ja Pruti jõe vahel elav ungari rahvakild>

Morfoloogilise informatsioonina on kandilistes sulgudes tegusõna puhul esitatud ainsuse 3. pöörde minevik (ka 1. isik, kui see erineb 3. pöörde omast) ja käskiva kõneviisi (määramata pööramise) vorm. Nimisõna puhul on esitatud ainsuse akusatiiv, ainsuse 3. isiku ühe omatavaga possessiivne vorm ning mitmuse nimetav. Omadussõnadele on lisatud ainsuse akusatiivi vorm, mitmuse vorm ning viisimääruse tuletusliide. Isikuliste asesõnade puhul esitatakse akusatiivi ja daativi vorm. Kohanimede juures on antud akusatiivi vorm ning *kus?* -küsimusele vastav kohakääne.

Szibéria [~t, ~ban] GEOGR Siber

Näiteid on lühendatud tilde (~) abil. Tilde asendab märksõna kas tervikuna või kuni püstkriipsuni. Kui noomeni lõppvokaal *a* või *e* käänamisel pikeneb, on tilde-märgi kohale lisatud tavalises kirjas pikkusmärk (˘).

mosolyog [~tam, mosolygott, ~jon] **1** naeratama **2** *vmin* naerma ◊ ~, **mint a vadalma** haput nägu tegema
motyog [~tam, ~ott, ~jon] *vmit* pomisema;
magában ~ omaette pomisema
muki [~t, ~ja, ~k] KÖNEK sell, poiss
mozdulatlan [~t, ~ul] liikumatu
mozgal/om [~mat, ~ma, ~mak] POL liikumine; **ifjusági ~om** noorsooliikumine
szablya [~t, ~ja, ~k] saabel; **török** ~ türgi saabel

Kui eestikeelne vaste on mitmuslik, lisatakse tõlke järele märgend *pl*.

varró-készlet õmblusvahendid *pl*, õmblustarbed *pl*

Taime- ja loomanimetustele on lisatud ka ladinakeelsed vasted.

moha [˜t, ˜ja, ˜k] BOT sammal (*Bryophyta*); ˜val **benótt** samblaga kaetud, samblane
mosó-medve ZOOLOG pesukaru (*Procyon lotor*)

Kaldkriipsu (virgula) on kasutatud ungari *ik*-verbide tüve eraldamiseks, sisekaolistele noomenitele puhul muutumatu tüveosa eraldamiseks ning samaväärsete sõnade või lühendite puhul ruumi kokkuhoiuks.

szabadal/om [˜mat, ˜ma, ˜mak] patent
szegőd/ik [˜tem, ˜ött, ˜jön] **1** teenistusse astuma **2** *vkihez/vmihez* (kellegagi/millegagi) liituma
szemetel [˜t, ˜jen] prügi/prahti pilduma, risustama

ELŐSZÓ

A két rokon nép nagy múltra visszatekintő baráti viszonya és egyre intenzívebbé váló kapcsolatai miatt nyilvánvalóan szükség van új, az eddigieknél lényegesen alaposabb szótárakra. A Tartui Egyetem magyar szakának 1994-es főszakká válásával egy időben nyilvánvalóvá vált az igény egy nagy magyar–észt szótárra. A szótár összeállításának terve 2001 tavaszán konkretizálódott. A szerkesztők célja kezdetől fogva az volt, hogy a szótár ne csak a kortárs szókészletet tükrözze, hanem terjedelmét tekintve is meghaladja az összes korábbi magyar–észt szójegyzéket.

Egy új szótár általában összeállítását nem a nulláról kezdi, hanem kisebb-nagyobb mértékben a korábban megjelent szótárak szolgálnak a munka kiindulópontjaként. Korábbi magyar–észt szótárként csak a Jakó Géza szerkesztette társalgási szótárakat („Eesti–soome–ungari keele õpik turistidele. Eestin–suomen–unkarin kielen opas matkailijoille. Észt–finn–magyar nyelvkönyv turisták számára”. Eesti Turistide Ühingu väljaanne. Tallinn. 1936 és „Eesti–ungari–vene vestlussõnastik. Észt–magyar–orosz nyelvkönyv. Эстонско–венгерско–русский разговорник“. „Valgus”, Tallinn 1973), valamint Pusztay János és Tiina Rüütma magyar–észt szótárát („Magyar–észt kisszótár”. Savaria University Press. Szombathely 1995) említhetjük. Ez utóbbi, 547 oldalas zsebszótárnak mintegy 8600 szócikke terjedelmi okokból csak a leggyakoribb megfelelőkre, valamint viszonylag kevés szókapcsolatra és kifejezésre korlátozódik. Mivel e szótár az észt és magyar rendszerváltás első éveiben készült, az élet sok fontos területének szókincse hiányzik belőle (pl. az Európai Unió, a piacgazdaság, az informatika szókincse, a megváltozott jogi terminológia stb.).

Jelen szótár kéziratának elkészülte után jelent meg a Sven-Erik Soosaar szerkesztette magyar–észt kisszótár („Ungari–eesti sõnastik. Magyar–észt szójegyzék”. „Ilo”, Tallinn 2007), amely 171 oldalon mintegy 8000 szótári adatot tartalmaz, s azok számára készült, akik éppen elkezdtek magyarul tanulni, illetve akik a magyar nyelvvel munkájuk vagy magyarországi nyaralás során találkozhatnak.

Jelen magyar–észt szótár az eddigieknél jóval nagyobb terjedelmű és alaposabb, a mai szókincset és kifejezőkészletet dolgozza fel. A szótárban mintegy 42 000 címszó található számos példamondattal és azok fordításával együtt; a magyar címszavakhoz nyelvtani információ is kapcsolódik. A szótárt azoknak az észt olvasóknak szántuk, akik már rendelkeznek alapvető ismeretekkel a magyar nyelvről, és igényes szövegek olvasásához, illetve azoknak észtre fordításához van szükségük segítségre. De a szótárhiányt figyelembe véve szótárunk készítésénél a magyar olvasókra is gondoltunk.

A szótár anyagának összeállításánál fő forrásként a Magyar értelmező kéziszótárt (2003), Magay Tamás és Ország László Magyar–angol kéziszótárát (2000), illetve Hessky Regina Magyar–német kéziszótárát (2002) tekintettük fő forrasnak. Ezenkívül több tucat kétnyelvű szótárt, szaknyelvi szójegyzékeket és adatbázisokat használtunk

fel. A szókapcsolatok keresésére és a szóelőfordulások gyakoriságának ellenőrzésére internetes keresőprogramokat is használtunk.

A szótár kéziratát Tõnu Seilenthal és Anu Nurk (*A–Ny*), Anu Kippasto (*O–Zs*), valamint Kirli Ausmees (*Õ*) állította össze. A szerkesztés kezdeti szakaszában egyetemi hallgatók is segítettek a címszavak és nyelvtani információk számítógépbe vitelében. A szótár nyelvi szerkesztője Paul Kokla és Tóth Viktória volt. Mindannyiuk segítségét szívből köszönjük. A szótár egészét Anu Nurk és kétszer Tõnu Seilenthal szerkesztette. A korrektúrát ellenőrizte Tõnu Seilenthal.

Az “Ungari–eesti sõnaraamat” a tartui hungarológusok mintegy tíz évig tartó kalákamunkájának eredménye. Az Eesti Keele Sihtasutus (Az Észt Nyelvért Alapítvány) és a Haridus- ja Teadusministeerium (az észt Oktatási és Tudományos Minisztérium) is felismerte e munka fontosságát, és finanszírozta a szerkesztési munkálatokat valamint a szótár kiadását.

A SZÓTÁR HASZNÁLATÁRÓL

Minden címszó külön szócikket alkot, az összetett szavak esetében az összetételi tagok határát ponttal jelöltük. Pont választja el az igekötőket is.

A névszók esetében a címszó általában egyes szám alanyesetben szerepel, a többes számú főnevek pedig többes szám alanyesetben. Ha a magyar címszó és annak észti megfelelője is többes számban fordul elő, akkor ezt külön nem emeltük ki. Amennyiben csak az észti megfelelő áll többes számban, akkor a szót *pl* rövidítés követi. Az igék esetében a címszó a magyar hagyományoknak megfelelően egyes szám harmadik személyű, határozatlan ragozású igealak, az észti igék esetében a *ma*-infinitívus szerepel. A homonimákat felső index jelöli és külön címszavakként szerepelnek.

A → jel az előnyben részesítendő címszóhoz vagy azon szócikkhez irányít, ahol a jelentések részletesebb magyarázata található.

A ◊ jel után a szólások, közmondások és egyéb állandósult szókapcsolatok állnak.

A magyar vonzatokat kurzívval szedtük, ezek jelölésére a magyar szótárak alkalmazta hagyományos rövidítéseket használtuk. Az észti vonzatokat szükség esetén zárójelben tüntettük fel. Kapitálissal szedtük az észti rövidítéseket, amelyek a címszó használati körét (FÜÜS, MUUS, RELIG stb.) vagy stílusát (KÖNEK, LASTEK, PEJOR, VAN stb.) jelölik.

alapat [~ot, ~a, ~ok] **1** vundament, pōhi, alus **2** pjedestaal **3** sokkal

alkony·pír õhtupuna

alap-törvény **1** JUR pōhiseadus; → **alkotmány**

dob¹ [~ott, ~jon] **1** vmit viskama, heitma;

magasra ~ **vmit** midagi kõrgele viskama; **te** ~**sz** sinu kord visata (tāringut) **2**

vkit SL (kedagi) maha jätma **3** paiskama;

piacra ~ **vmit** midagi turule paiskama

dob² [~ot, ~ja, ~ok] **1** trumm; **veri a** ~**ot**

trummi lõõma **2** TEHN trummel, silinder

◊ ~**ra kerül** haamri alla sattuma; ~**ra**

üt/ver vmit midagi kella külge pane-

ma; ~**bal nem lehet verebet fogni** püüa

tuult väljal

A címszó szófaji változatait római szám, a különböző jelentéseket arab szám különbözteti meg egymástól.

alkalmazó I rakendav **II** [~t, ~ja, ~k] **1** töö-

andja **2** kasutaja, tarvitaja **3** rakendaja,

kohandaja

A címszó választható része zárójelbe került és akár el is maradhat.

szédelő(d)zköd/ik [~tem, ~ött, ~jön] KÖNEK
minema hakkama/asutama

Ha a magyar címszónak az észti nyelvben nincs közvetlen megfelelője vagy ekvivalense, akkor <> zárójelben szerepel a fogalom magyarázata.

ballagás [~t, ~a, ~ok] **1** lonkimine, kõndimine **2** <koolilõpetajate pidulik ringkõik koolis>; ~ **napja** viimane koolipäev (enne kõpsuseksamite algust)
ház-mester **1** majavanem, kojamees **2** KÖNEK <3 dl veinist ja 2 dl mineraalveest koosnev jook>
moldvai [~t] moldva; **a ~ csángók** <Loo-de-Rumeenias Ida-Karpaatide ja Pruti jõe vahel elav ungari rahvakild>

Morfológiai információként az igék esetében szögletes zárójelben szerepel az ige egyes szám harmadik személyű múlt idejű alakja (amennyiben ebben a múlt idő jele előtt előhangzó áll, akkor az első személyű alak is) és az ige határozatlan ragozású felszólító módú alakja. Főnevek esetében az egyes számú tárgyragos alak, az egyes szám harmadik személyű birtokos személyjeles alak és a többes számú ragtalan alak szerepel. A mellékneveknél a tárgyragos jeltelen alakot, a többes számú ragtalan alakot és a határozószó-képzőt adtuk meg. A személyes névmások tárgyesetben és részes esetben álló alakja is szerepel. A helynevek esetében a tárgyragos alakot és a *hol?* kérdésre válaszoló helyhatározó ragozást is megadtuk.

Szibéria [~t, ~ban] GEOGR Siber

A példák rövidítésére a tildét (~) használtuk. A tilde vagy a címszó egészét vagy annak cezúráig tartó részét helyettesíti. Ha a névszó utolsó magánhangzója (*a* vagy *e*) ragozáskor megnyúlik, akkor a tilde helyén a hosszúság jeleként antikvával szedett (~) áll.

mosolyog [~tam, mosolygott, ~jon] **1** naeratama **2** *vmin* naerma ◊ ~, **mint a vadalma** haput nägu tegema
motyog [~tam, ~ott, ~jon] *vmit* pomisema;
magában ~ omaette pomisema
muki [~t, ~ja, ~k] KÖNEK sell, poiss
mozdulatlan [~t, ~ul] liikumatu
mozgal/om [~mat, ~ma, ~mak] POL liikumine; **ifjusági ~om** noorsooliikumine
szablya [~t, ~ja, ~k] saabel; **török** ~ türgi saabel

Ha az észti megfelelő többes számban áll, a fordítás után ezt *pl* rövidítés jelöli.

varró-készlet õmblusvahendid *pl*, õmblustarbed *pl*

A növény- és állatnevek esetében azok latin megfelelőjét is feltüntettük.

moha [~t, ~ja, ~k] BOT sammal (*Bryophyta*); **~val benőtt** samblaga kaetud, samblane

mosó-medve ZOOLOG pesukaru (*Procyon lotor*)

Virgulát (/) használtunk az ikes igék tövének jelölésére, a hangzóvesztő tövű névszók esetében a szótó változatlan részének jelölésére, valamint az azonos értékű szavak vagy rövidítések esetében helytakarékosság céljából.

szabadal/om [~mat, ~ma, ~mak] patent

szegőd/ik [~tem, ~ött, ~jön] **1** teenistusse astuma **2** vkihez/vmihez (kellegagi/millegagi) liituma

szemetel [~t, ~jen] prügi/prahti pilduma, risustama

UNGARI TÄHESTIK

**A, Á, B, C, CS, D, DZ, DZS, E, É, F, G, GY, H,
I, Í, J, K, L, LY, M, N, NY, O, Ó, Ö, Ő, P,
Q, R, S, SZ, T, TY, U, Ú, Ü, Ű, V, W, X, Y, Z, ZS**

LÜHENDID / RÖVIDÍTÉSEK

AIAND	aiandus
AJ	ajalooline
ANAT	anatomia
ASTR	astronoomia
BIOL	bioloogia
BOT	botaanika
DIPL	diplomaatia
EHIT	ehitus
EL	elekter
ETN	etnograafia
FILOS	filosoofia
FOTO	fotograafia
GEOL	geoloogia
GEOGR	geograafia
HARV	harvaesinev
INFO	infotehnoloogia
IROON	irooniliselt
JUR	juriidika
KEEL	keel(eteadus)
KEEM	keemia
KIRJ	kirjandusteadus
KOK	kokandus
KOOL	koolielu
KUNST	kunst(iteadus)
KÕNEK	kõnekeelne
LASTEK	lastekeelne
LÜH	lühend
MAJ	majandus
MAT	matemaatika
MED	meditsiin
MER	merendus
METEO	meteoroloogia
MURD	murdeline
MUUS	muusika(teadus)
MÜT	mütoloogia
NALJ	naljatlevalt
PEJOR	pejoratiivne
POL	poliitika
PSÜHH	psühholoogia
RELIG	religioon

SL	släng
SP	sport
SÕJ	sõjandus
ZOOL	zoologia
TEATR	teater
TEHN	tehnika
VAN	vananenud
VET	veterinaaria
ÜLEK	ülekantud
<i>pl</i>	pluural, mitmus
<i>sg</i>	singular, ainsus
<i>v. (vki, vhol,..)</i>	<i>vala.. (valaki, valahol,..)</i>